

DESPRE EXPRESIA A NU FI PEA ORTODOX ȘI VARIANTELE EI „NEORTODOXE”

Liviu GROZA
Universitatea din București
liviu.groza@litere.unibuc.ro

This article describes how are used the expressions *not very Orthodox* and *not very Catholic* according the religion of speakers. Originally these expressions had no religious significance and were related to lat. *ortodoxus* of gr. ὀρθόδοξος (ὀρθός "just, fair, rational" and δόξα "opinion, faith"); lat. *catolicus* of gr. καθολικός "generally universal." By analogy, expression *not kosher* has been associated with the Jewish religion.

Keywords: expression, variants, Catholic, Orthodox, meaning

În urmă cu câțiva ani, într-o dezbateră universitară, un profesor de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București atrăgea respectuos atenția antevorbitorilor săi să nu mai folosească cuvântul *ortodox* cu sensul de „corect, legal, cinstit”, deoarece în română *ortodox* înseamnă „dreptmăritor al lui Dumnezeu”. Și în franceză *catholique* și *catholiquement* au avut parte de observații similare încă din secolul al XVI-lea când se considera că se abuza de folosirea acestor cuvinte în contexte foarte variate, fără referințe la religie sau la biserică: *c'est du vin catholique, c'est une viande catholique, c'est un potage catholiquement fait* și chiar *fourneau catholique* (v. *Nouvelle langue française*, 2010).

Într-adevăr, cuvintele în discuție, rom. *ortodox*, fr. *orthodoxe* și rom. *catolic*, fr. *catholique*, au, atât în română, cât și în franceză, sensuri principale care fac trimitere la Biserica de rit ortodox, respectiv la cea de rit catolic. Devierea de la aceste sensuri presupune raportarea la semnificațiile etimologice sau la sensurile primare ale acestor cuvinte: lat. *ortodoxus*, din gr. ὀρθόδοξος (ὀρθός „drept, corect, rațional” și δόξα „opinie, părere, credință”); lat. *catolicus*, din gr. καθολικός „general, universal”.

Astfel, în franceză adjectivul *catholique* are sensul de „general, universal” în colocații terminologice de felul *fourneau catholique, cadran, gnomon catholique, extrait catholique, remèdes catholiques* care nu fac referire la doctrina, la religia Bisericii Romano-Catolice, dar în sintagme precum *doctrine, foi, religion catholique; clergé, culte, prêtre catholique; école, écrivain, théologie, théologien catholique; opinions, pensée catholique(s); ligue catholique; le monde catholique* fac o trimitere clară la acestea (TLFi, s.v *catholique*).

Și în română adj. *catolic*, cu sinonimul arhaic *chiuzd* (DLR, II, 393), a avut sensul, astăzi ieșit din uz, „universal, obștesc, ecumenic, sobornicesc”, dar a fost folosit numai în legătură cu biserica și nu cu alte aspecte din realitate, ca în franceză, care pot fi caracterizate „universale,

generale”. Astfel sensul cu care s-a fixat în română a fost „care ține de biserica în fruntea căreia e papa de la Roma” (DLR, II, 213).

În sens religios *ortodox* se opune lui *catolic*, fiind vorba de rituri creștine diferite. Din punctul de vedere al sensurilor laice, această opoziție nu există. Un catolic, precum și un evreu sau un sectant valdes, un anglican pot fi numiți *ortodocși*, fără a fi o contradicție în termeni, adică persoane conformiste, care trăiesc după regulile dogmei sau ale religiei în cauză și nu după regulile Bisericii Creștine din Răsărit (ortodoxe). Prin generalizare, poate fi numit *ortodox* tot ceea ce este în conformitate cu părerile, cu ideile, cu comportamentele acceptate de o anumită comunitate sau de întreaga societate: *comunist ortodox*, *socialist ortodox*, *idealist ortodox*, *freudian ortodox* etc. Nonconformiștii, cei care se abat mai mult sau mai puțin de la gândirea sau comportamentele general admise, vor fi mai puțin *ortodocși*.

În limba franceză, cu începere din secolul al XVIII-lea, *orthodoxe* și *orthodoxie* sunt folosite din ce în ce mai mult cu sensurile „*qui est en harmonie, s'accorde avec les opinions, les traditions généralement admises dans une société*”, deși Féraud, 1787-1788, s.v. *orthodoxe*, făcea recomandarea ca aceste cuvinte „ne doivent pas être employés hors des matières de religion”. În DAF5, s.v. *orthodoxe*, se face mențiunea: „On dit figurément et familièrement, *Ce goût n'est pas orthodoxe*, pour dire, Il est contraire aux bons principes”.

Ulterior, prin analogie, a apărut expresia *ce n'est pas très catholique* care a devenit sinonimă cu *ce n'est pas très orthodoxe*, chiar dacă *orthodoxe* și *catholique* nu sunt sinonime în acest context: primul termen nu se referă la ritul ortodox, ci la ceea ce nu este conform cu principiile general admise, iar al doilea termen trimite totuși la ritul catolic, fiind interpretat de vorbitori ca o referire la rigoarea dogmei catolice care a fost încălcată într-un anumit fel, ca în fr. *fig., fam. ou pop. Catholique à gros grains*. „Catholique qui ne se fait pas scrupule de bien des choses défendues par la religion” (TLFi s.v. *catholique*). De altfel și Rey & Chantreau, 1989: 197, consideră că sensul „ce n'est pas net, franc; c'est douteux ou inquiétant” al expresiei *ce n'est pas très catholique* s-a dezvoltat ca o referire la percepția în cultura franceză a catolicismului ca religie adevărată în raport cu alte credințe, ceea ce ar corespunde ca sens expresiei *ce n'est pas très orthodoxe*. În română sensul „riguros” al adj. *catolic* se regăsește în expresia *a fi mai catolic decât papa* = mai hobotnic, mai riguros (în privința unor forme ce se cer) chiar decât cei mai mari în a căror sarcină e păzirea lor (DLR, II, 213).

O evoluție similară cu adj. fr. *orthodoxe* a avut în română, fără îndoială și în alte limbi, adj. *cușer*, din cuvântul evreiesc *kascher*: 1. ritualic, despre mâncăruri și băuturi; 2. curat (prin antifrază *nu-i coșâr* = nu-i lucru curat); 3. lefter, fără niciun ban. (DLR, II, 1042). În franceză o exprimare de felul „c'est pas cachere cette histoire” a fost interpretată (Calvet, 1991: 42 – 43) ca o creație analogică sau ca un joc de cuvinte care, printr-o referire familiară la o anumită religie, a completat seria *ce n'est pas très orthodoxe, ce n'est pas très catholique*.

Laicizarea sensului adj. *ortodox* s-a produs în franceză, încă din secolul al XVIII-lea (cf. it. *le sue opinioni in fatto di morale non sono ortodosse*, DGLI, 1170; în T.it. se adaugă precizarea „Con uso più o meno scherz.”), iar expresia *nu e prea ortodox* pare a fi în româna vorbită un calc, relativ recent, după fr. *ce n'est pas très orthodoxe*, deoarece, cel puțin în DLR nu se înregistrează nicio atestare pentru această expresie.

Se poate face observația că atunci când un vorbitor de o anumită religie sau rit dorește să spună că ceva contravine unor principii, unor reguli, care nu țin de biserică sau de credință, se va simți obligat să folosească, în funcție de religia pe care o are sau la care face aluzie, una din formele echivalente: *nu e pra ortodox*, *nu e prea catolic*, *nu e prea cușer*, chiar dacă prima formă are sens laic și ar putea fi întrebuințată în toate contextele în care este vorba de ceva sau de cineva care este nu mai mult ori mai puțin în conformitate cu anumite reguli sau norme ale unor concepții care nu țin de religie.

Bibliografie

- CALVET, Louis-Jean, 1991, „Pas très catholique” în *Le Français dans le monde*, t. 30, nr. 239, 1991, pp. 42-43.
- FÉRAUD, Jean-François, 1787-1788, *Dictionnaire critique de la langue française*, Marseille, Mossy.
- Nouvelle langue française*,
<http://nouvellemalanguefrancaise.hautetfort.com/archives/>, 2010.
- REY, Alain & Sophie Chantreau, 1989, *Dictionnaire des expressions et locutions*, Paris.

Abrevieri

- DAF5= *Dictionnaire de L'Académie française*, 5th édition, Paris, 1798.
- DGLI= *Dizionario Grazanti della lingua italiana*, Milano, 1964.
- DLR = *Dicționarul limbii române*. Ediție anastatică după Dicționarul limbii române DA și Dicționarul limbii române DLR, București, 2010.
- T.it. = *Vocabolario Treccani*, <http://www.treccani.it/>.
- TLFi = *Le Trésor de la langue française informatisé*,
<http://atilf.atilf.fr/tlfi.htm>.